

УДК 338.512:631.1

Морщенок Т.С., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Ткаленко А.В.
Запорізька державна інженерна академія
ep.zgia@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ОСНОВНИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Морщенок Т.С., Ткаленко А.В. Особливості визначення собівартості основних видів сільськогосподарської продукції. У статті визначаються основні особливості виробництва сільськогосподарської продукції, розглядаються послідовність, особливості розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції та шляхи її зниження.

Морщенок Т.С., Ткаленко А.В. Особенности определения себестоимости основных видов сельскохозяйственной продукции. В статье определяются основные особенности производства сельскохозяйственной продукции, рассматриваются последовательность, особенности расчета себестоимости сельскохозяйственной продукции и пути ее снижения.

Morschenok T., Tkalenko A. Features of determination of prime price of basic types of agricultural produce. The basic features of production of agricultural goods are determined, a sequence, features of determination of agricultural unit and way of her decline cost are examined in the article.

Постановка проблеми. Основною метою функціонування підприємства, що стосується до галузі сільського господарства, є забезпечення його стійкого розвитку, що можливо досягти за умови постійного пошуку та реалізації заходів щодо підвищення рівня економічної ефективності господарювання. Одним із важливих показників, який впливає на ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства даної галузі чи його структурних підрозділів, є собівартість продукції, що відображає поточні витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Тому питання визначення собівартості окремих видів продукції підприємств галузі сільського господарства, її планування та аналізу з метою пошуку та реалізації заходів щодо зниження рівня витрат потребують постійного та першочергового вивчення, оскільки від цього значною мірою залежать результати діяльності самого підприємства, його економічний та соціальний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі багато авторів досліджували питання, що стосуються планування та аналізу собівартості продукції, управління витратами сільськогосподарського підприємства. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили такі вчені, як Андрійчук В.Г., Ковальчук М.І. Кузнєцов В.П., Нелеп В.М., Плетцов С.М., Столярова О.О., Тлучкевич Н.В., Чернецька О.В. та ін. Але незважаючи на це, залишається коло питань, що потребують подальшого вивчення та

опрацювання з метою удосконалення системи управління витратами на сільськогосподарських підприємствах.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей розрахунку собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим було поставлено такі основні завдання: визначити особливості сільськогосподарського виробництва; розглянути послідовність розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції та особливості її формування; виділити основні шляхи зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є другою важливою галуззю матеріального виробництва України, в структурі якого виділяють дві основні галузі – це рослинництво та тваринництво. На відміну від багатьох інших галузей, сільське господарство має певні особливості, які суттєво впливають на виробничі відносини та економічні показники діяльності працівників, зайнятих у цій галузі. На думку Щетиніна А.І., найважливішими з них такі:

- сільське господарство дуже відчутно залежить від кліматичних та погодних умов. Проте якщо кліматичні умови для якоїсь території є відносно незмінними, то фактор погоди є надзвичайно рухливим і малопередбачуваним для відносно значних періодів часу. Це робить важкопрогнозованим визначення кінцевих результатів тих робіт, як виконуються в сільському господарстві;

- в якості найважливішого засобу виробництва виступає земля. Процес створення нових земель практично неможливий, тому сільськогосподарське виробництво завжди обмежене в можливостях екстенсивного розширення цього фактора;

- ефективність виробництва в сільському господарстві, окрім кліматичних та погодних умов, залежить від якості самої землі. Адже навіть у межах відносно невеликих територій завжди мають місце як кращі, так і гірші за своєю родючістю, рельєфом та розташуванням землі;

- важливою особливістю сільськогосподарського виробництва є те, що тут виробництво пов'язане з біологічними процесами. Це суттєво обмежує виробничий процес межами певного періоду;

- сільськогосподарське виробництво характеризує і такий чинник, як сезонний характер, що призводить до суттєвого коливання цін на сільськогосподарську продукцію, а також до нерівномірності процесів формування доходів. Здебільшого вони прив'язані до моменту реалізації продукції сільського господарства;

- особливістю сільського господарства є й те, що його продукція, як правило, не може довго зберігатись без втрати своєї якості, а це суттєво впливає на ціноутворення на продукцію товаровиробника;

- сільське господарство більшою мірою ніж будь-яка інша галузь суспільного виробництва, пов'язане з навколишнім середовищем. За певних умов організації виробництва в сільському господарстві воно може завдати навколишньому середовищу значної шкоди;

- у сільському господарстві виробництво ведеться на значних площах, а це призводить до підвищених транспортних витрат;

- слід також підкреслити, що як і будь-який засіб виробництва, земля виснажується в процесі її використання, але за певних умов вона може свою родючість не тільки не зменшувати, а навпаки, підвищувати. У створенні таких умов зацікавлена держава, бо землю, як відомо, не можна вільно відтворити. Усе це призводить до необхідності створення в суспільстві особливих механізмів у передачі землі від одного власника іншому і певних обмежень у правилах користування землею [1].

Як стверджує Андрійчук В.Г., у сільському господарстві порівняно з іншими галузями значно ускладнюється процес управління виробництвом. Це зумовлено такими причинами:

- необхідністю розвивати в аграрних підприємствах декілька товарних галузей, які істотно відрізняються технологією та організацією виробництва;

- розосередженістю працівників по великій території, площею нерідко декілька тисяч гектарів земельних угідь і складністю в зв'язку з цим прийняття оперативних рішень (розпоряджень) відповідно до зміни поточної виробничої ситуації;

- доступністю території аграрних підприємств та їх господарських об'єктів стороннім особам і необхідністю докладання додаткових зусиль для організації збереження власного та орендованого майна, вирощеного врожаю;

- потребою залучення сезонної робочої сили в періоди збігу сільськогосподарських робіт і труднощами управління нею в складі тимчасових організаційних ланок, які нерідко посилюються через низьку кваліфікацію таких працівників;

- необхідністю подовження робочого дня працівників аграрних підприємств з метою своєчасного виконання ними важливих технологічних операцій у стислі (оптимальні) агротехнічні строки та існування таких робочих місць, зокрема в молочному скотарстві, що характеризуються розірваністю робочого дня працівників [5].

Сьогодні розвиток сільського господарства як галузі, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість сировиною, має пріоритетне значення. А для ефективної роботи підприємств даної галузі важливе значення має правильна і раціональна організація їх роботи, а також планування всіх витрат та доходів у рамках загального управління підприємством. У свою чергу, саме витрати виробництва сільськогосподарської продукції є економічною основою собівартості, яка дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства і виявляти резерви підвищення ефективності виробництва, реалізація яких сприяє забезпеченню соціального та економічного розвитку підприємств галузі сільського господарства.

До основних завдань управління витратами на сільськогосподарських підприємствах можна віднести: планування собівартості, облік витрат та визначення собівартості сільськогосподарської продукції, калькулювання собівартості одиниці продукції, визначення напрямів та реалізація заходів щодо зниження собівартості продукції.

Згідно з затвердженими Міністерством аграрної політики України Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств планування собівартості продукції передбачає найбільш ефективне використання матеріально-технічних і грошових ресурсів на основі нормативів та забезпечення дії противитратного механізму відповідно до технологічних умов та вимог охорони навколишнього середовища. Метою обліку витрат та визначення собівартості продукції є документоване, своєчасне, повне і достовірне відображення фактичних витрат на виробництво продукції для забезпечення контролю за використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Калькулювання собівартості одиниці продукції здійснюється для визначення ефективності запланованих і фактично здійснених агротехнічних, технологічних, організаційних і економічних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення виробництва та для обґрунтування цінової політики підприємства [3].

Точність та обґрунтованість калькуляційних розрахунків для визначення собівартості продукції є важливою передумовою об'єктивності цілого ряду важливих економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим розглянемо, що може виступати об'єктом калькуляції, послідовність визначення собівартості сільськогосподарської продукції, а також показники, що характеризують розвиток таких галузей сільського господарства, як рослинництво та тваринництво, а також шляхи зниження собівартості сільськогосподарської продукції.

Розрахунок собівартості продукції здійснюється в такій послідовності:

- а) розподіляються між окремими об'єктами планування та обліку витрати з утримання необоротних активів;
- б) визначається собівартість робіт та послуг допоміжних виробництв;
- в) розподіляються загальні витрати: на зрошення та осушення земель, включаючи витрати на утримання меліоративних споруд, на вапнування та гіпсування ґрунтів та на утримання полезахисних смуг;
- г) списується частина витрат бюджетництва на сільськогосподарські культури, що запилюються;
- д) списуються з витрат основного виробництва суми надзвичайних витрат;
- е) розподіляються бригадні, фермські, цехові та загальновиробничі витрати;
- є) визначається загальна сума виробничих витрат за об'єктами обліку;
- ж) визначається собівартість продукції рослинництва;
- з) визначається собівартість продукції підсобних промислових виробництв з переробки рослинницької продукції;
- і) розподіляються витрати з утримання кормоцехів;
- ї) визначається собівартість продукції тваринництва;
- й) визначається собівартість продукції інших промислових виробництв;
- к) визначається собівартість товарної продукції рослинництва, тваринництва та підсобних промислових виробництв [3; 4, с.382].

Визначення собівартості починають саме з продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види продукції, які одержують від кожної сільськогосподарської культури. Крім того, визначають собівартість незавершеного виробництва, що складається із собівартості сільськогосподарських робіт і вартості спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані (понесені) в поточному році під урожай майбутнього року [2].

Виходячи з цього, об'єктами калькуляції у рослинництві є: зернові та зернобобові культури (пшениця, жито, овес, кукурудза, просо, рис, гречка, горох, квасоля, соя та ін.); технічні культури (соняшник, льон-довгунець, буряки, тютюн, цикорій, лікарські культури, ефіроолійні культури); картопля та овочеві культури (картопля, цибуля, часник, помідори, баклажани тощо); кормові культури (буряки на корм, кукурудза на силос, інші силосні культури та сіяні трави); багаторічні насадження (насіннячкові та кісткові культури, ягідники, виноградники, плантації хмелю, шишки хмелю); квітникарство (квітникарство відкритого та захищеного ґрунту, насіння квіткових культур, розсадники квіткових та декоративних культур); витрати під урожай майбутнього року, тобто незавершене виробництво (посів озимих зернових на зерно та корм, посів овочевих культур, підняття зябу, внесення мінеральних та органічних добрив, підготовка теплиць, витрати на утримання меліоративних споруд та ін.) [3].

Витрати на вирощування і збирання зернових культур (включаючи витрати з доробки зерна на току в межах календарного року) становлять собівартість зерна, зерновідходів та соломи. При розрахунках собівартості в першу чергу із загальної суми витрат виключають собівартість соломи (полови), стебел кукурудзи.

Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи та соняшнику, капустиного листя та іншої побічної продукції рослинництва визначають, виходячи із розрахунково-нормативних витрат на їх збирання, транспортування, скиртування й інші роботи відповідно до прийнятої у господарстві технології. Решту витрат розподіляють між зерном і зерновідходами, при цьому зерно приймається за одиницю, а зерновідходи прирівнюються до нього за коефіцієнтом, який розраховують за вмістом у них повноцінного зерна. У разі вирощування товарного насіння зернових культур загальну суму витрат, включаючи додаткові витрати, що безпосередньо пов'язані з одержанням насіннєвого зерна відповідних репродукцій (без вартості рядового зерна та зерновідходів), розподіляють між цими класами насіння (супереліта, еліта, першої та другої репродукції) пропорційно до його вартості за реалізаційними цінами. Собівартість 1 ц насіння визначають діленням суми витрат, віднесених на насіння відповідного класу, на його масу після доробки.

Майже всі технічні культури виділяють у самостійні об'єкти планування та обліку витрат. Щодо них собівартість 1 ц продукції обчислюють так само, як і для зернових. Із загальних витрат виключають вартість побічної продукції (гичка, солома, стебла тощо), оціненої за нормативно-розрахунковими

витратами на її заготівлю, а решту суми становить собівартість основної продукції. Якщо від вирощування технічної культури чи групи культур одержують декілька видів продукції (соломка і насіння льону-довгунця), витрати між ними розподіляють пропорційно вартості продукції за реалізаційними цінами. Це стосується і лікарських та ефіроолійних культур.

Слід мати на увазі, що собівартість цукрових буряків (фабричних і маточних) обчислюють за фізичною масою коренеплодів.

Собівартість 1 ц продукції кормових культур обчислюють діленням витрат на вирощування, збирання і транспортування продукції до місць зберігання на валовий збір. Собівартість 1 ц готового силосу та сінажу визначається вартістю закладеної зеленої маси і витрат на транспортування. Загальна сума витрат ділиться на фізичну масу одержаного готового силосу чи сінажу [4, с.382-385].

До складу основних показників, що характеризують стан та розвиток рослинництва як галузі сільськогосподарського виробництва входять такі: розмір посівних площ, які використовують для вирощування окремих видів зернових та технічних культур, картоплі та овоче-баштанних культур, кормових культур; врожайність сільськогосподарських культур; валовий збір сільськогосподарських культур [6].

Від розвитку рослинництва залежить і розвиток іншої галузі сільського господарства – тваринництва. Об'єктами калькуляції у тваринництві згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств планування собівартості продукції є: велика рогата худоба молочного напрямку; велика рогата худоба м'ясного напрямку; свинарство; вівчарство (козівництво); птахівництво; інкубація; конярство; кролівництво і звірівництво; рибництво, бджільництво, штучне осіменіння тварин і птиці [3].

Собівартість продукції тваринництва включає витрати на утримання поголів'я худоби, птиці, кролів, звірів. Обчислюючи її, від загальної суми витрат віднімають вартість гною та іншої побічної продукції. У собівартість гною і пташиного посліду включають вартість підстилки, нормативно-розрахункові витрати на транспортування, подрібнення підстилки, прибирання, навантаження, транспортування й зберігання гною. У витрати також включають амортизаційні відрахування, вартість ремонтів та інші витрати на утримання гноєсховищ, гноєтранспортерів. Вартість іншої побічної продукції (такої, як вовна - лінька, пух, перо, міражні яйця, м'ясо півників яєчних порід, забитих у добовому віці, м'ясо забитих звірів, шкури забитих тварин) визначають за цінами можливої реалізації та іншого використання. Її вартість відносять на зменшення витрат на утримання відповідних видів і груп худоби (птиці).

У молочному скотарстві обчислюють собівартість 1 ц молока й однієї голови приплоду. Собівартість однієї голови приплоду прирівнюється до вартості 60 кормо-днів утримання корови. Собівартість одного кормо-дня розраховують діленням усієї суми витрат на утримання основного стада корів на кількість кормо-днів. Для визначення собівартості 1 ц молока необхідно

загальну суму витрат на утримання корів (без вартості приплоду і побічної продукції) розділити на кількість центнерів одержаного молока.

Продукцією вирощування та відгодівлі худоби і птиці (великої рогатої худоби, свиней, овець, кролів, птиці) є приріст живої маси, одержаний за рік. Цей приріст визначається як різниця між живою масою поголів'я на кінець року та тим, яке вибуло протягом року (включаючи загиблих), і живою масою приплоду та масою тварин і птиці, що надійшли в групу впродовж року та які були на початок року. Собівартість 1 ц приросту живої маси визначають діленням загальної суми витрат на утримання відповідної групи худоби чи птиці (без вартості побічної продукції) на кількість центнерів приросту живої маси.

Собівартість живої маси молодняка тварин і тварин на відгодівлі та птиці всіх вікових груп визначають, виходячи з витрат на їх вирощування і відгодівлю в поточному році (без вартості побічної продукції), вартості худоби і птиці, що були в групі на початок року та надійшли з основного стада чи з інших груп, ферм і підприємств та вартості приплоду (без вартості загиблих тварин). Кількість живої маси становить масу тварин, що реалізовані, забиті, переведені в інші групи та залишені на кінець року. Собівартість 1 ц живої маси худоби і птиці визначають діленням їх вартості на кількість центнерів живої маси (без маси тварин, що загинули). На підставі розрахованої вартості 1 ц живої маси обчислюють собівартість худоби, яка реалізується, переведена в основне стадо, забита на м'ясо, а також тієї, що залишається на підприємстві на кінець року [4, с.385-386].

У свинарстві витрати на утримання основного стада свиней (свиноматок з поросятами до їх відлучення та кнурів) становитимуть собівартість ділового приплоду і приросту живої маси. Собівартість 1 ц живої маси поросят на час їх відлучення від свиноматок визначається діленням вартості поросят під матками на початок року і витрат на основне стадо за поточний рік на живу масу (без падежу) поросят, які мають бути відлучені та залишатимуться під матками на кінець року. Собівартість 1 ц приросту маси та живої маси свиней інших груп (на дорощуванні та відгодівлі) визначається як і по великій рогатій худобі на вирощуванні та відгодівлі.

У птахівництві для дорослого поголів'я визначають собівартість яєць, для молодняка птиці - приріст живої маси, для інкубації - добових пташенят. При цьому із загальної суми витрат на доросле поголів'я виключають вартість посліду та іншої побічної продукції, і ця різниця дорівнюватиме собівартості яєць. Для молодняка птиці виключають ще вартість запланованого виходу яєць від молодих курочок до переведення в основне стадо, оцінених за цінами можливої реалізації. Собівартість добових пташенят становлять вартість закладених в інкубатор яєць і витрати з їх інкубації без урахування використовуваних відходів, міражних яєць і забитих у добовому віці півників за ціною можливої реалізації чи використання [4, с.387-388].

Отже, собівартість одиниці сільськогосподарської продукції визначається за допомогою певних методів. Їх вибір залежить від особливостей технології та організації виробництва, характеру продукції, що виробляється.

Андрійчук В.Г. виділяє такі основні методи визначення собівартості одиниці продукції:

- пряме віднесення витрат на відповідні види продукції. Застосовується в тих галузях, де одержують лише один вид однорідної продукції. Собівартість одиниці продукції при цьому визначають діленням суми понесених витрат на даному об'єкті планування й обліку на загальний обсяг її виробництва (робіт, послуг);

- вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі. При цьому в рослинництві побічна продукція (солома, гичка, стебла кукурудзи, кошики соняшника та ін.) оцінюється за нормативною собівартістю, що розраховується по кожному підприємству. У тваринництві гній також оцінюється за нормативною собівартістю, а такі види побічної продукції, як вовна-лінька, пух, перо, роги, міражні яйця оцінюються за цінами можливої реалізації (використання). Залишок витрат, що дорівнює різниці між загальною сумою витрат і вартісною оцінкою побічної продукції, відносять на одержаний обсяг основної продукції;

- розподіл витрат між видами продукції пропорційно кількісному значенню однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції. Такою ознакою може бути, наприклад, вміст повноцінного зерна в цих видах продукції, вміст поживних речовин тощо;

- коефіцієнтний метод. Застосовується тоді, коли в процесі відповідного виду діяльності одержують понад один вид продукції з подальшим визначенням собівартості кожного з них. Витрати між цими видами продукції розподіляються пропорційно до їх питомої ваги в загальному обсязі умовної продукції. Її розраховують шляхом переведення за допомогою прийнятих коефіцієнтів усіх видів продукції в основний. Цим методом визначають, наприклад, собівартість продукції вівчарства;

- пропорційний метод. Базується на розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно до вартості продукції, оціненої за реалізаційними цінами. Так визначається собівартість овочів, льону, конопель та ін.;

- комбінований метод. Включає два або більше розглянутих вище методів. Наприклад, при визначенні собівартості насінницького зерна в спеціалізованих насінницьких господарствах застосовується метод виключення вартості побічної продукції (соломи) у поєднанні з пропорційним, коли залишок витрат розподіляють за різними класами зерна пропорційно до його вартості [2].

Для подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств важливого значення набувають глибокі знання щодо раціональної організації та планування виробництва, ефективного управління, в основу чого покладено комплексний аналіз господарської діяльності та обґрунтування можливих напрямів зниження собівартості продукції та варіантів розвитку підприємства в сучасних умовах. На практиці зниження собівартості забезпечується у випадку: зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за одночасного зниження виробничих витрат на один гектар або одну

голову; зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за сталих витрат матеріально-грошових коштів на один гектар або одну голову; зростання урожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин за одночасного зростання витрат виробництва, але темпи зростання урожайності та продуктивності тварин є вищими; коли сталими залишаються врожайність сільськогосподарських культур або продуктивність тварин, а витрати виробництва знижуються; коли виробництво продукції знижується, але матеріально-грошові витрати мають вищі темпи скорочення.

Відповідно до цього основними шляхами скорочення матеріально-грошових витрат підприємств на виробництво сільськогосподарської продукції будуть: впровадження комплексної механізації й автоматизації виробництва, застосування нових машин та обладнання; підвищення фондівіддачі основних виробничих фондів; зниження матеріаломісткості виробництва продукції; скорочення витрат з організації виробництва й управління; запровадження ресурсо- і енергоощадних технологій; удосконалення організації виробництва, форм праці та її матеріального стимулювання; розвиток концентрації та раціональна спеціалізація виробництва; розвиток механізації, запровадження індустріальних технологій у рослинництві й тваринництві; підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин; поліпшення якості та скорочення витрат сільськогосподарської продукції підприємств [7].

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: по-перше, сільському виробництву притаманні певні особливості: його розвиток залежить від природних факторів, основним засобом виробництва виступає земля, а рослини і тварини одночасно виступають як засоби та предмети праці, ускладнюється процес управління виробництвом. По-друге, на розвиток виробництва та підвищення рівня соціально-економічних показників діяльності сільськогосподарського підприємства значно впливає зниження собівартості продукції. В той же час є особливості визначення окремих видів сільськогосподарської продукції.

Основними методами визначення собівартості одиниці продукції є: пряме віднесення витрат на відповідні види продукції; вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі; розподіл витрат між видами продукції пропорційно до кількісного значення однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції; коефіцієнтний метод; пропорційний метод та комбінований метод. По-третє, собівартість одиниці продукції в рослинництві залежить від урожайності та витрат на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур, а в тваринництві – від продуктивності та величини витрат на 1 голову тварин.

Отже, на кожному підприємстві необхідно передбачити конкретні заходи щодо здійснення режиму економії, підвищення врожайності культур і продуктивності тварин. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та забезпеченню соціально-економічного розвитку сільськогосподарського підприємства.

Список літератури:

1. Галузеві особливості виробництва й функціонування капіталу [Електронний ресурс] / Щетинін А.І. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12560607/politekonomiya/galuzevi_osoblivosti_virobnitstva_funktsionuvannya_kapitaluformi_pributkuprotsent_renta.

2. Методика визначення собівартості сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : Підручник. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. - К. : КНЕУ, 2002. - 624 с. - Режим доступу до книги : <http://studentbooks.com.ua/content/view/734/39/1/5/>.

3. Наказ № 132 Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: від 18.05.2001 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.1&nobreak=1>.

4. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві : Підручник. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 495 с.

5. Особливості сільського господарства [Електронний ресурс] / Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : Підручник. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К. : КНЕУ, 2002. - 624 с. - Режим доступу до книги : <http://studentbooks.com.ua/content/view/132/39/1/3/>.

6. Рослинництво [Електронний ресурс] / Зінь Е.А. Регіональна економіка : Підручник. - К. : «ВД «Професіонал», 2007. - 528 с. – Режим доступу до книги : <http://pidruchniki.ws/12590605/rps/roslinnitstvo>.

7. Шляхи зниження собівартості продукції [Електронний ресурс] / Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О. Економіка підприємств : Підручник. Затверджено МОН. – Знання, 2010. – 463 с. – Режим доступу до книги: http://pidruchniki.ws/1031020836266/ekonomika/klasifikatsiya_vitrat_upravlinnya_nimi_pidpriyemstvi#170.

Ключові слова: собівартість, сільськогосподарська продукція, рослинництво, тваринництво, виробництво, ефективність, урожайність, продуктивність.

Ключевые слова: себестоимость, сельскохозяйственная продукция, растениеводство, животноводство, производство, эффективность, урожайность, производительность.

Key words: prime price, agricultural produce, plant-grower, stock-raising, production, efficiency, productivity.

Надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Коваленко О.В.